

UDK 355.082 (479.5) "1754/1807"
94 (497.5 – Vojna krajina) "1754/1807"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. rujna 2006.
Prihvaćeno za tisak: 12. prosinca 2006.

Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: *Krajiška prava* (1754.) i *Osnovni krajiški zakon* (1807.)

Kristina Milković

Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta

I. Lučića 3

Zagreb

Republika Hrvatska

Na temelju dvaju pravnih akata za Vojnu krajinu – Krajiških prava (Militär Gränitz-Rechten) iz 1754. i Osnovnoga krajiškoga zakona (Grundgesetze für die carlstädter-warasdiner, banal, slawonische und banatische Militär Grenze) iz 1807. analizirane su promjene u statusima vojnokrajiških časnika. Rad je zamišljen kao prilog pravnoj i socijalnoj povijesti Vojne krajine.

Ključne riječi: Vojna krajina, Habsburška Monarhija, pravna povijest, društvena povijest, vojna povijest, hrvatska povijest – 18. i 19. stoljeće, časnici, modernizacija, sudstvo, kućne zadruge, posjedovni odnosi

Uvod

U historiografiji je već odavno naglašena važnost dvaju zakonskih akata izdanih za Hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu: tzv. *Krajiških prava* iz 1754. i *Osnovnoga krajiškoga zakona* iz 1807. godine. Od početaka istraživanja vojnokrajiške povijesti spomenuta dva dokumenta izazivala su velik interes povjesničara.¹

¹ Franjo VANIČEK, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. I.-IV., Wien, 1875.; Gunther Erich ROTHENBERG, *Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522. bis. 1881*, Wien, 1970.; Peter KRAJASCHICH, *Die Militärgrenze in Kroatien*, Wien, 1972.; Drago ROK-SANDIĆ, *Vojna Hrvatska. La Croatie militaire*, sv. I.-II., Zagreb, 1988.; Jaroslav ŠIDAK (ur.), *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1990., 7.-57.; Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj kajini (1535-1881)*, sv. I.-II., Zagreb, 1997.

Premda nas ovdje zanima samo jedan segment, tj. kako se na temelju tih dvaju akata mijenjao položaj časnika u Krajini, potrebno je nešto reći i o tim dokumentima. *Krajiška prava*² naziv je koji se ustalio u hrvatskoj historiografiji kao prijevod naziva dokumenta pisana na njemačkom jeziku «*Militar Gränitz-Rechten von Ihro Kaiserl. Königl. Majestät Für das Carlstädter- und Varasdiner-Generalat*», s daljnjim opaskama na naslovnoj stranici: «*Vorgeschieden im Jahr 1754.*» Jedan od tih svešćica pisanih njemačkim jezikom i tiskanih frakturom čuva se u biblioteci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Sam po sebi dokument nije niti rijedak niti nedostupan, a na prvi je pogled i pomalo neugledan. Jedini ukras inicijali su kojima je naznačen početak svakog od sedam poglavlja te početak svakog članka. Struktura im je sljedeća:

«*Titulus I. Von denen Gesätzen, nach welchen die Gränitz Troupen in denen Carlstädter- und Varasdiner Generalaten zu leben, und die Richter zu sprechen haben*» (11 §);

«*Titulus II. Von denen Militar-Gränitz-Gerichtern, und Jurisdiction*» (22 §);

«*Titulus III. Von dem Civil-Process, wie solcher bey Unseren Militar-Gränitz-Gerichtern abzuführen?*» (66 §);

«*Titulus IV. Von denen Grundstücken, und Militar-Gränitz-Lehen*» (87 §);

«*Titulus V. Von letzten Willen, Erbfolge ab intestato Verlassenschafts-Abhandlungen, Pupillen, und Gerhaben*» (38 §);

«*Titulus VI. Von dem Criminal-Process*» (69 §);

«*Titulus VII. Tax-Ordnung, von die Regiments- und ober-Gerichte des Carlstädter- und Varasdiner-Generalats, und zwar: Für die Regiments-Gerichte.*» (100 §).³

Cijeli dokument u svih sedam poglavlja ima ukupno 393 članka.

Već naslovi pojedinih poglavlja upućuju da se dokument prije svega odnosi na pitanje sudova, sudovanja i sudskoga postupka u najširem smislu riječi. Taj dokument bio je dio široko zamišljene reforme uprave i sudstva koju je Marija Terezija sa svojim suradničkim krugom provodila na području čitave Monarhije. U njemu su regulirane dotad provedene reforme koje su u pojedinim dijelovima Krajine imale različiti redosljed i dinamiku.

Premda hrvatski prijevod naslova može upućivati na to da se sadržaj dokumenta odnosi na prava krajišnika, kao npr. u mnogo ranijem dokumentu *Statuta Valachorum* (1630.), u ovom dokumentu uopće se ne govori o nekim posebnim pravima krajišnika u smislu privilegija, nego o sudskome postupku i pravu, javnom i privatnom, koje se primjenjivalo na sudovima u Vojnoj krajini. Jedini dio koji sadržajno ponešto odstupa od cjeline dokumenta njegovo je četvrto poglavlje koje se odnosi na

² Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb (dalje: HAZU), *Militar Gränitz-Rechten* (dalje: MGR), 1754., R-1579.

³ I. O zakonima prema kojima krajiške postrojbe u Karlovačkom i Varaždinskom generalatu trebaju živjeti, a sudovi suditi; II. O vojnokrajiškim sudovima i jurisdikciji; III. O civilnom procesu i kako ga voditi na Našim vojnokrajiškim sudovima; IV. O zemlji i vojnokrajiškim lenima; V. O posljednjim voljama, redosljedu nasljedstva bez oporuke, ostavinskim raspravama, štčenicima i skrbnicima; VI. O krivičnom procesu; VII. Propis o taksama za pukovnijske i više sudove u Karlovačkom i Varaždinskom generalatu.

problematiku «vlasništva» nad zemljom. O vlasništvu krajišnika nad zemljom od 1754. može se samo uvjetno govoriti jer je upravo tim dokumentom zemlja u Krajinu bila definirana kao vojno leno koje po svojoj naravi nije otuđivo. Ta odredba koja je imala dalekosežan učinak na krajiško društvo bila je ukinuta tek *Osnovnim krajiškim zakonom* iz 1850.⁴ godine, premda su i tada zadržana brojna ograničenja vezana uz posjedovanje zemlje.

Kod *Osnovnoga krajiškoga zakona* iz 1807.⁵ također postoji određeno odstupanje između njegova izvornog naslova i naslova koji je uvriježen u historiografiji. Njegov naslov u njemačkom izvorniku, također tiskanom na njemačkom jeziku i frakturom, glasi: «Grundgesetze für die carlstädter-warasdiner, banal, slavonsische und banatische Militär Grenze». Za razliku od *Krajiških prava*, koja su bila prevedena samo djelomično i kada je za to postojala potreba, *Osnovni krajiški zakon* je već 1808. godine bio preveden na štokavsko-ikavski književnojezični idiom, tj. na «slavonski» jezik, i na slavenosrpski jezik. U oba suvremena prijevoda zadržan je pluralni oblik iz naslova njemačkoga izvornika. Tako naslov pisan slavonskim književno-jezičnim idiomom glasi «Temeljite uprave za karlovačku, varasdinsku, banovsku, slavonsku, i banatsku Vojnegranice», a na slavenosrpskom jeziku i ćirilskim pismom, na ovom mjestu transliteriran na latinicu «Načalny zakony za karlštatsko-varazdinsku, banalsku slavonsku i banatsku voennu granicu.» Tako bi bilo ispravnije govoriti o *Osnovnim krajiškim zakonima*. Međutim, zbog njegove uobičajenosti u historiografiji i ovdje će biti rabljen naziv *Osnovni krajiški zakon*.

Osnovni krajiški zakon iz 1807. po svojoj je namjeni posve drukčiji dokument od *Krajiških prava*. *Krajiška prava* bila su prvenstveno namijenjena pripadnicima krajiške hijerarhije – sucima, časnicima, činovnicima, a *Osnovni krajiški zakon* bio je namijenjen i državnom službeniku u Krajinu, ali i carskom podaniku – krajišniku. Opsegom je za dvije trećine manji od *Krajiških prava* i sadrži 155 zakonskih članaka u šest poglavlja:

1. Pervo poglavje. Od pravice negibuchega imanja.
2. Drugo poglavje. Od pravice Granicsarah na zanat, trgovinu i nauke podatise.
3. Treće poglavje. Od kuchne Druxbine.
4. Četveto poglavje. Od vojnicških duxnostih Granicsarah.
5. Peto poglavje. Od granicsarskoga kraljevskoga i obchine Posla.
6. Šesto poglavje. Od gruntske Dache.

Krajiška prava nisu bila jedini dokument sa zakonskom snagom. Časnici i krajišnici koji su bili u vojnoj službi bili su također obvezani na poštivanje vojnoga regulamenta (*Militar-Reglement*).⁶ Važno je naglasiti da je postojao niz zakonskih i pravnih normi koje su istodobno bile primjenjivane u Vojnoj krajinu i uzajamno su se nado-

⁴ Tekst zakona objavljen je u: Ognjeslav UTJEŠENOVIĆ OSTROŽINSKI, *Kućne zadruge. Vojna krajina*, Zagreb, 1988.

⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), *Grundgesetze für die Carlstädter-Warasdiner, Banal, Slavonische und Banatische Militärgrenze*, Wien, 1807., Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka Generalkomanda, kut. 22a, 1807-10-44,

⁶ MGR, Titulus I., §. 10.

punjavale, a od njih treba istaknuti ratne članke (*Kriegs Articul*), koji su se odnosili na svakoga krajišnika kad se nalazio u vojnoj službi. Zakonski akti kojima se ovdje bavimo odnosili su se samo na dio života krajišnika i krajiških časnika.

U ovom članku daje se uvid u samo jednu dimenziju problematike o vojnokrajiškim časnicima, tj. uvid u način na koji se društvena struktura u Krajini mijenjala pod utjecajem *Krajiških prava* (1754.) i *Osnovnoga krajiškoga zakona* (1807.) odnosno reformi provedenih u Krajini kojih su ta dva zakonska akta bila pokazatelj.

Narav časničke službe općenito se bitno promijenila od sredine 18. st. Tako D. Roksandić u svojoj studiji o Vojnoj krajini s početka 19. stoljeća o profesionalizaciji časničke službe zaključuje:

«Usavršavanjem naoružanja i ratnih vještina oficirsko zvanje je sve manje moglo biti 'amatersko'. Pretpostavljalo je sve više stručnih znanja, koja se prvenstveno mogle steći učenjem i radom. Mnogi plemići na to nisu bili spremni, čak ni oni koje je slabo imovno stanje prisiljavalo da stupe u vojsku.»⁷

Promjene su izravno zadirale u statuse i krajiških zapovjednika-«stranaca» i zapovjednika koji su potjecali iz tradicionalnih krajiških obitelji. Kako će u daljnjem tekstu biti pokazano, u *Krajiškim pravima* obveze časnika bile su brojne i precizno definirane.

Međutim, s druge strane, krajiško društvo i dalje je ostalo društvo privilegiranih statusa. Premda je za staru krajišku «elitu» s postupnim gašenjem niza krajiških autonomija nestajalo i njihovih privilegija, militarizacijom, tj. ograničenom modernizacijom Krajine stvarali su se uvjeti za nove statusne povlastice:

«Promjene, koje su prosvijećeni apsolutisti Marija Terezija i Josip II podržavali u vojsci, a s tim u vezi i u Vojnoj krajini, težile su učiniti je što je moguće boljom u evropskim razmjerima, ali i što je moguće odanijom. Ni jedno ni drugo nije se moglo ostvariti bez pouzdanog oficirskog sloja.

Koliko je Mariji Tereziji bilo stalo do odanosti njezinih oficira svjedoči odluka iz 1751. godine kojom se svim uniformiranim oficirima, neovisno o porijeklu, dozvoljava pristup na dvor (naglasila K. M.).

Nešto kasnije je ustanovila Red Marije Terezije, s velikim ugledom, otvorivši ga najzaslužnijim oficirima, neovisno o društvenom porijeklu i vjeri, dok je 1757. godine ozakonila pravo zaslužnih oficira neplemićkog porijekla da poslije trideset godina službe mogu steći nasljedno plemstvo (naglasila K. M.).»⁸

U tu vrstu društvenoga privilegiranja ulazilo je i ekskluzivno pravo na obrazovanje, odnosno napredovanje, koje je prije svega bilo otvoreno pripadnicima nekoliko obitelji. Na taj način može se objasniti kontinuitet koje su pojedine obitelji u krajiškom «gornjem» sloju održale i nakon 1750. g.⁹ Pojedina istraživanja pokazuju da su se pripadnici krajiških obitelji «novačili» za unosna zanimanja i društvene funkcije. To je na primjeru prekosavskih pukovnija za vrijeme francuske uprave pokazao

⁷ D. ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, sv. I., 46.

⁸ D. ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, sv. I., 46.-47.

⁹ Primjer takve dugotrajnosti predstavljaju žumberačke starješinske obitelji koje su stoljećima pripadale krajiškom «gornjem» sloju, poput: Delišimunovića, Gvozdanovića, Hranilovića, Radoševića itd.

D. Roksandić. Tako je u pukovnijama Vojne Hrvatske u godini 1811. bilo i po četiri (Holjevac, Rukavina, Trbuhović), odnosno pet časnika (Cindrić, Knežević, Orešković) istoga prezimena.¹⁰ Premda činjenica da časnici imaju isto prezime ne mora nužno u svakom od navedenih slučajeva značiti da potječu iz istih obitelji, ipak je ta vjerojatnost bila velika.¹¹

U smislu navedenih istraživanja trebalo bi pristupiti čitavom krajiškom području da bi se cjelovitije istražila problematika profesionalne i društvene preobrazbe krajiških časnika u 18. i 19. stoljeću. U ovom članku ograničit ćemo se samo na definiranje položaja časnika prema navedenim dvama zakonskim aktima.

Promjena odnosa prema tradicionalnoj eliti

U *Krajiškim pravima* bila je vidljiva promjena odnosa prema tradicionalnoj «eliti»: vojvodama i knezovima, kao i ukidanje izvršnih i sudskih autonomija. Obveze predviđene *Pravima* stavile su pred časnike brojne zahtjeve, među kojima su, prije svega, bili pismenost, a zatim brojna i raznovrsna druga znanja koja su prelazila isključivo vojno područje. Modernizacija uprave i sudstva, koja je u Vojnoj krajini intenzivno provedena od sredine 18. stoljeća, nužno je iz sustava isključivala tzv. «narodne časnike», odnosno tradicionalni gornji sloj naseljeničkih zajednica koji nije udovoljavao novopostavljenim zahtjevima. Odredbe koje su u jednakoj mjeri pogađale domaće krajiške časnike odnosile su se na pitanje vlasništva nad zemljom. Proces koji je tada bio započet bit će okončan, prema uvidu u izvore koje smo rabili, barem na zakonodavnoj razini, početkom 19. stoljeća, tj. s donošenjem *Osnovnoga krajiškoga zakona*. Ipak, časnici su kao posjednici zemlje u Krajini 1754. g. još bili «nužno zlo», no prema zakonskim odredbama iz 1807. više ih nije trebalo biti. Stvarnost je, dakako, odudarala od proklamiranih zakonskih načela. Mnoga pitanja i dalje su ostala neriješena: kako to da su časnici, unatoč snažnoj državnoj inicijativi već sredinom 18. st., a osobito od 1770.¹², i dalje posjednici zemljišta u Krajini? Naime, još su se 1848. g. krajišnici u svojim «zahtijevanjima» tužili na tlaku na časničkim imanjima.¹³

Ustrojavanje pukovnija te vojna i upravna modernizacija bile su toliko snažan udar i na krajišnike i na domaće časnike da su se tijekom prve polovice 18. st. zajedno bunili, ali iz posve oprečnih razloga. Časnik i krajišnik našli su se na istoj strani: prvi jer je novouvedeni sustav onemogućavao svaku improvizaciju, zloupotrebu, a drugi jer je i sam teško udovoljavao postavljenim ciljevima.¹⁴

Već je u *Historiji naroda Jugoslavije* bilo istaknuto da su nakon objavljivanja *Krajiških prava*, kao svojevrsnoga sukusa i vrhunca reformi provedenih tijekom prve polovice 18. stoljeća, elementi krajiške samouprave i moć knezova ostali još samo u tragovima.¹⁵ Na tu činjenicu upućuje već i frekvencija pojavljivanja pojmova u tek-

¹⁰ D. ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, sv. I., 50.

¹¹ D. ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, sv. I., 49.

¹² Alexander BUCZYNSKI, *Gradovi Vojne krajine*, sv. I., Zagreb, 1997., 292.

¹³ Zahvaljujem prof. dr. sc. Dragi Roksandiću koji me je upozorio na taj podatak.

¹⁴ *Historija naroda Jugoslavije*, sv. II., Zagreb, 1959., 1052.

¹⁵ *Isto*.

stu. Tako se na ukupno stotrideset stranica *Krajiških prava*¹⁶ pojam «Knes» javlja devet puta, «Vice-Knes» četiri puta i «Vojvoda», kao i «Porkulab» samo dva puta. Podaci o frekvenciji navedenih pojmova dobivaju puno značenje u usporedbi s brojem pojavljivanja pojma «Officier» - šezdesetjedan put, «Ober-Officier» - dvadesetjedan put, odnosno «Unter-Officier» - dvadesetjedan put, tj. časnici se u cijelom tekstu spominju ukupno sto i tri puta (u te iznose nisu ubrojani pojedinačni činovi).¹⁷

Knezovi su, sudeći prema *Krajiškim pravima*, sačuvali vrlo malo od nekadašnjega autoriteta. Nesumnjivo je da su još uvijek bili istaknuti ljudi u zajednici i da je njihova suglasnost vjerojatno jamčila i suglasnost zajednice. Knezovi su, prema *Pravima*, uz vojne vlasti sudjelovali kod izvršenja pojedinih sudskih presuda npr. kod procjene vrijednosti imovine pojedinaca koja je trebala biti na ime duga oduzeta¹⁸ ili koja je trebala biti založena.¹⁹ Samo u iznimnim slučajevima, kada zbog velike udaljenosti sindik nije mogao doći na određeno mjesto, knezovi su sudjelovali zajedno s lokalnim časnicima u utvrđivanju granica zemljišnog posjeda – lena kada se ono davalo novom uživatelju.²⁰

Odredbe *Krajiških prava* značile su i na druge načine udar na moć knezova. Nekoliko članaka izravno je usmjereno protiv mogućnosti nasljeđivanja službi. Uz krajiško leno u *Pravima* je navedena još jedna vrsta zemljišta tzv. počasbina koju izvor definira kao «... die diesen Chargen (tj. porkulab, knez, vojvoda i vice-knez – nap. K. M.) angeklebte Grund-Stücke», odnosno zemlja vezana uz određeni čin.²¹ Dva su različita načina na koje se uređivalo pitanje počasbina.

Prvo. Kada je nakon reforme funkcija bila ukinuta ili su pojedinci koji su obnašali pojedinu funkciju bili premješteni u drugi rang, u slučaju kneza i vice-kneza počasbina je pripala njihovoj djeci, a u slučaju vojvode i porkulaba tzv. običnom krajišniku.²²

Drugo. Knezovi i vice-knezovi koji su u trenutku donošenja *Prava* i dalje držali svoju funkciju (tj. čija funkcija reformom nije bila dokinuta) imali su pravo doživotno uživati počasbine, a nakon njihove smrti one su prelazile na njihove nasljednike u službi.²³ Ako je i neki biološki nasljednik i naslijedio očevu počasbinu, a sam nije obnašao službu koja je uz takvu vrstu posjeda bila vezana, morao je takvu zemlju prijaviti pukovnijskome zapovjedniku, kojemu je bila prepuštena odluka o tome hoće li

¹⁶ *Krajiška prava* nisu izvorno paginirana pa smo se kod citiranja služili brojem poglavlja i članka.

¹⁷ Zahvaljujem prof. dr. sc. Damiru Borasu na osmišljavanju i izradi baze podataka na temelju koje su dobivene konkordance i frekvencije pojavljivanja ključnih pojmova u tekstu.

¹⁸ MGR, Titulus III., §. 40.

¹⁹ *Isto*, Titulus IV., §. 59.

²⁰ *Isto*, Titulus IV., §. 47.

²¹ Valjalo bi praviti distinkciju između spomenutih «činova»: vojvoda, knezova i vice-knezova s jedne i porkulaba s druge strane. Prvi su proizašli iz tradicionalnih krajiških samouprava, a porkulabi su premda i sami često birani iz uglednih (možda baš istih) krajiških obitelji bili dio krajiške vojne organizacije prije ustroja pukovnija, birani najčešće od generala ili kapetana. Zahvaljujem mr. sc. Marku Šariću koji me je upozorio na tu distinkciju. V. Mažuranić u svom pravno-povijesnom rječniku definira pojmove porkulab (porkolab) i vojvoda (vojevoda). Vidjeti: Vladimir MAŽURANIĆ, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, drugi dio P-Ž, Zagreb, 1908.-1922., 1010., 1592.

²² MGR, Titulus IV., §. 48.

²³ *Isto*, Titulus IV., §. 79.

zemlja ostati u njegovoj obitelji ili će biti prepuštena nekom drugom krajišniku. Kriterij za kojim se zapovjednik pritom povodio bio je omjer između broja muškaraca u dotičnoj obitelji i količine zemlje kojom je raspolagala.²⁴

U *Krajiškim pravima*, dakle, bila je definirana posebna vrsta zemljišta – počasbina, koja je bila vezana uz određeni rang. Ta vrsta zemljišta nije bila nasljedna, a također je i pojedinac koji bi prešao u drugi rang, uz koji nije bilo vezano pravo na takvu zemlju, i sam izgubio počasbinu. Nakon smrti nositelja određene službe i uživatelja uz nju vezanoga zemljišta, počasbinama je raspolagao pukovnijski zapovjednik. Nije postojala niti mogućnost nasljeđivanja činova tako da su djeca časnika koja su posjedovala zemlju u Krajini bila obvezatna vršiti vojnu službu kao i svi ostali krajišnici.²⁵

Još je i na prijelazu 18. u 19. stoljeće postojala tendencija domaćih časnika da se stvori mogućnost nasljeđivanja službi, no vojne vlasti uspješno su, kao i sredinom 18. st., sprječavale takve pokušaje.²⁶ *Krajiškim pravima* dalje je podržavano postupno nestajanje tradicionalnih krajiških struktura ponajviše mjerama u koje pripadaju i navedene mjere koje su pridonosile onemogućavanju njihova obnavljanja. Međutim, mnoge krajiške obitelji koje su pripadale tradicionalnom elitnom krajiškom sloju uspjele su se i nakon promjene uvjeta, tj. militarizacije i modernizacije, održati u gornjem sloju društva prije svega prihvaćanjem uvjeta koje je postavljala apsolutistička država, a onda i uživajući podršku od nje. Naime, idući prema kraju 18. st. i Dvor je sve više računao s časnicima domaćega podrijetla. S opadanjem privlačnosti službe u Krajini kod unutrašnjoaustrijskoga, općenito habsburškoga plemstva u spomenutom razdoblju, rasla je potreba da sve veći broj «domaćih» ljudi popunjava časnička mjesta.²⁷

Profesionalizacija časničkoga sloja u Vojnoj krajini

Djelokrug časnika u *Krajiškim pravima* bio je široko definiran. Časnici su imali ne mali broj obveza vezanih uz sudske procese. Više nije postojala mogućnost biti dijelom vojne hijerarhije bez propisanog obrazovanja. Vojno obrazovanje bilo je, dakaiko, prijeko potrebno, ali bio je potreban i niz drugih znanja.

Uloga časnika u djelovanju krajiških sudova bila je relativno važna. Zajedno s auditorima i sindicima, časnici su kao prisjednici činili i generalatski i pukovnijski sud.²⁸ Kao prisjednici, sudovima su morali nazočiti dvojica viših i dvojica nižih časnika. Bez njihove nazočnosti auditori u Krajini nisu smjeli niti voditi istragu niti donositi konačnu presudu, ni u krivičnim ni u građanskim parnicama.²⁹

²⁴ *Isto*, Titulus IV., §. 80.

²⁵ *Isto*, Titulus IV., §. 82.

²⁶ D. ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, sv. I., 50.

²⁷ Za Ličku pukovniju, npr., pouzdano se može ustanoviti da su pripadnici obitelji iz krajiškoga «gornjeg» sloja, prije svega katoličkoga podrijetla (hrvatskih starosjedilaca i Bunjevaca), i dalje bili imenovani kapetanima i nakon ustrojavanja pukovnja. Zahvaljujem mr. sc. Marku Šariću na tom podatku.

²⁸ MGR, Titulus II., §. 3.; Titulus III., §. 1.

²⁹ *Isto*, Titulus II., §. 3.

S druge strane, auditorima i sindicima bila je zajamčena i relativna autonomija tijekom vođenja postupka. Jedino je auditor ili sindik bio ovlašten voditi sudski postupak i potpisati presudu.³⁰ U tom do kraja militariziranom društvu uvijek je postojao problem relativizacije hijerarhije i preklapanja opsega nadležnosti. Auditor i sindik i sami su bili časnici i na taj način rangirani unutar vojne hijerarhije. Višem časniku koji je sudjelovao u radu suda i koji im je činom bio nadređen prednost se priznavala dodijeljivanjem funkcije počasnoga predsjednika, ali auditoru i sindiku bila je zajamčena autonomija postupanja.³¹

U Krajini je također bila provedena podjela sudstva i «uprave», tj. vojne hijerarhije, međutim, unatoč preciznim pravnim formulacijama mislimo da je opravdano pretpostaviti fluidnost načelno postavljenih granica nadležnosti. Promijeniti ili čak poništiti pravovaljanu presudu nije bili dopušteno niti pukovnicima pa niti zapovijedajućem generalu. Ipak, oni su imali svojevrsnu kontrolnu ulogu, ulogu apelacijske instancije. Generali i pukovnici, u skladu sa svojom ulogom onih koji «štite» i «provode» pravdu, nisu smjeli ignorirati pritužbe bilo koje od stranaka u sporu protiv službenika suda ili nekog od časnika.³² Bili su dužni pregledati sudske upisnike te provjeravati njihovu vjerodostojnost.³³ Koliko je ta mogućnost stvarno bila dostupna običnom krajišniku, pitanje je na koje istraživanja tek trebaju odgovoriti. No, ne treba zanemariti niti činjenicu da su krajišnici nerijetko tijekom pobuna, kojih je u prvoj polovici 18. st. stvarno bio nezanemariv broj, često dolazili i do cara.

Država je u sudskom procesu, barem s normativne strane gledajući, nastojala podjednako zaštititi obje strane – i časnika i krajišnika. Za nju je bila bitna stabilnost sustava. Tijekom čitave prve polovice 18. stoljeća bile su učestale pritužbe krajišnika na zloupotrebe časnika. Stoga, kada im je država dodjeljivala, pored svih ostalih, i sudačku funkciju, bio je prijeko potreban i kontrolni mehanizam. S druge strane, ako je naknadna istraga pokazala da su «uvredljive» tužbe, koje «vrijeđaju čast» časnika, bile neosnovane, dotičnom krajišniku, «klevetniku», koji osim što je optužbe morao javno povući i ispričati se, slijedila je neizbježno zatvorska ili «već prema okolnostima» još i «teža kazna».³⁴

Časnici, napose viši i stožerni časnici, bili su dio visoko formaliziranoga sustava i da bi uopće unutar njega mogli djelovati, morali su vrlo dobro poznavati pravo koje se primjenjivalo. Ta nužnost, zahtjev iz prakse, iz krajiškoga života, krajem 18. stoljeća pretvorila se u običaj da svi oni koji su stremili na mjesto u krajiškoj upravnoj ili vojnoj strukturi imaju propisano pravno obrazovanje.

Časnici su imali u sudskim postupcima do određene razine i samostalnu ulogu. Stožerni časnici, potpukovnik i bojničnik (ako nisu bili zapovjednici pukovnija) smjeli su suditi u parnicama do 10 forinti, a za sve sudske postupke s višim iznosima nadležan je bio pukovnijski sud. Ako bi satnik ili stožerni časnik i sudio u sporu na iznos viši od 10 forinti, njegovo suđenje bilo bi poništeno. Njegova je dužnost u tom slučaju bila da stranke koje su mu se obratile uputi na pukovnika.³⁵

³⁰ *Isto*, Titulus III., §. 5.

³¹ *Isto*.

³² *Isto*, Titulus III., §. 63.

³³ *Isto*, Titulus III., §. 62.

³⁴ *Isto*, Titulus III., §. 63.

³⁵ *Isto*, Titulus II., §. 20., ad Q, S, W.

Također su imali i ulogu svojevrsnog pomirbenog suca koja je vrijedila i za sporove koji su se odnosili i na parnice o višim iznosima od spomenutih, ali nikad u krivičnim parnicama. Svaka postignuta nagodba obvezatno je morala biti protokolirana na pukovnijskom sudu.³⁶

Časnici su također bili važni i na druge načine za funkcioniranje sudova. Kao uručitelji sudskih poziva, npr., svojim potpisom jamčili su da je sudski poziv (*Citation*) predan optuženoj stranci u sporu te da su je obavijestili o vremenu kada se mora pojaviti pred pukovnijskim sudom.³⁷ Spomenutu cedulju s potpisom tužitelj je ponovno vraćao pukovnijskom sudu kao dokaz da je taj dio sudske procedure obavljen.³⁸

Bili su ujedno i izvršitelji sudskih presuda (*exequiende Officier*). Ta obveza još više je zahtijevala od časnika poznavanje prava.³⁹ Njihova nadležnost bila je pritom barem što se tiče načelne, normativne strane, precizno definirana: u izvršavanju presude bili su dužni postupati po točno određenim pravilima, ne odstupajući tijekom postupka u prilog bilo koje od stranaka.⁴⁰

Prema navedenim odredbama *Krajiških prava* vidi se da su časnici sredinom 18. stoljeća osim vojne moći, koja je bila u skladu s položajem pojedinca u vojnoj hijerarhiji, kumulirali i društvenu moć zahvaljujući mogućnosti da odlučuju o pitanjima koja nisu bila isključivo vojne naravi. U konačnici, vojnokrajiško društvo bilo je takvo da je jednostavno sve bilo «vojno».

Pojedine odredbe *Prava* pokazuju zabrinutost njihovih autora eventualnim prelijevanjem moći časnika i preko ruba onoga što im je zakonski bilo dopušteno. Zbog specifičnosti vojnokrajiškoga sustava, tj. preklapanja vojnoga i civilnoga područja, nadležnost časnika u praksi i vojnokrajiškoj svakodnevici nije mogla biti dovoljno jasno određena. Već je bilo spomenuto da su pravo raspolaganja krajiškom zemljom imali, ali pod strogo određenim i zakonski definiranim uvjetima, samo pukovnici. S druge strane, bilo je izričito istaknuto da dobra (*Hab und Gut*) «krajiških naroda» ne ovise o slobodnom raspolaganju časnika («keinesweegs von der freyen Disposition der Officiers ... dependiren solle»), nego o zakonskim odredbama. U praksi je, i prema predviđanju autora *Prava*, nadležnost časnika mogla probiti zakonske okvire. Naime, krajišnik je kao vojnik bio obvezan na podložnost svome pretpostavljenomu i na poštivanje hijerarhije. No, u neizbježnosti vojne discipline država je pokušala naći krajišniku svojevrsno zakonsko pribježište od pretjerano narasle moći časnika. Potrebno je prisjetiti se da se neposlušnost prema pretpostavljenome kažnjavala po ratnim člancima, a to je također bilo jedno od prava koje se u Krajini, ovisno o okolnostima, primjenjivalo. Predviđene kazne bile su vrlo stroge, doduše ne onako stroge kako je to dva desetljeća prije za Slavonsku vojnu krajinu predviđao Khevenhüllerov regulament, kao izvanredna mjera za buntovno stanovništvo. S druge strane, zakonodavcu je bila namjera spriječiti ometanje zapovjednoga sustava i nepoštivanje vojne hijerarhije za koje su krajišnici, najčešće s pravom, bili često optuži-

³⁶ *Isto*, ad X, Y.

³⁷ Te su cedulje bile tiskane da bi se na taj način čim više ubrzao postupak.

³⁸ MGR, Titulus III., §. 12.

³⁹ *Isto*, Titulus III., §. 36.

⁴⁰ *Isto*, Titulus III., §. 42.

vani. Pokušalo se naći, dakle, srednje rješenje: krajišniku je bilo zabranjeno u svemu onome što se odnosilo na zapovjedna pitanja (*Commando-Sachen*) i vojnu disciplinu obraćati se sudovima protiv svojih zapovjednika, no u slučaju kada je postojala sumnja da je časnik prešao svoje ovlasti krajišniku je bilo dopušteno, nakon što je prethodno izvršio izdanu zapovijed, obratiti se višem stožernom časniku ili pukovniku koji je dotičnog zapovjednika bio dužan pozvati na odgovornost.⁴¹

Pitanje raspolaganja zemljom bilo je jedno od najosjetljivijih pitanja u Krajini. Definiranje vlasništva nad zemljom i svega što se na to pitanje odnosilo u *Krajiškim pravima*, bilo je doneseno s ciljem da krajiški sudovi ubuduće imaju jasne i jednoznačne smjernice za donošenje odluka u svim pitanjima koja se tiču krajiške zemlje. Kako je već istaknuto, u historiografiji je već odavna uočeno da su *Prava* u tom smislu bila prekretnica. Zemlja je bila definirana kao vojnokrajiško leno sa svim ograničenjima u pogledu raspolaganja koje je takva definicija podrazumijevala. Također je bila izričito naglašena narav krajiške zemlje koja je prvenstveno bila namijenjena običnom krajišniku – vojnom obvezniku, odnosno njegovoj obitelji, «kući», kao ekvivalent vojne plaće.⁴²

Obje odredbe na jednako snažan način oblikovale su vojnokrajiško društvo sve do ukidanja Krajine. Prije svega nizom mjera nastojalo se što je moguće više ograničiti i smanjiti broj časničkih posjeda u Krajini. Tako je određeno da se časnicima, preciznije «zapovjednicima» i «domaćim» časnicima (*Commendanten und inländische Officiers*) oduzme zemlja koju su sami prisvojili, a koja je zbog bilo kojeg razloga ostala bez vlasnika, bilo da su oni emigrirali, dezertirali ili umrli. Snaga te odredbe protezala se i na njihove nasljednike. Odredbu je i u ovom slučaju izvršavao isključivo pukovnik.⁴³

Čak ako su zapovjednici i časnici i kupili zemlju od svojih podređenih, na zahtjev prodavatelja, njegovih nasljednika ili bližnjih⁴⁴ morali su je vratiti uz povrat novca. Za eventualno unaprjeđenje koje su u međuvremenu proveli, časnici nisu smjeli tražiti nikakvu odštetu. Kao i u prethodnom slučaju, odredba se odnosila i na njihove nasljednike. Samo je ovdje ipak postavljena vremenska granica, tj. dolazak Marije Terezije na prijestolje, što je u tom trenutku značilo da se odredba protezala četrnaest godina unazad.⁴⁵

Navedena odredba nije bila jedina koja je išla na štetu časnika. Ako je posjed bio prodan trećoj osobi, ona je mogla ostati u mirnom uživanju zemlje, a časnik je bio dužan polovicu iznosa dobivenoga pri njegovoj prodaji uplatiti u sudsku kasu na ime kazne.⁴⁶

⁴¹ *Isto*, Titulus II., §. 20., ad N, O.

⁴² *Isto*, Titulus IV., §. 1.

⁴³ *Isto*, Titulus IV., §. 11.

⁴⁴ Pojam «bližnji» izabrali smo, u ovom trenutku u nedostatku preciznijega prijevoda njemačkog pojma «Befreundten» koji se nalazi u izvorniku. Pretpostavljamo da se odnosio na članove krajiške obitelji – zadruge. U *Pravima* još uvijek njemačka terminologija koja se odnosi na zadruge nije tako precizna kao što je, npr., u *Osnovnom krajiškom zakonu* iz 1807.

⁴⁵ MGR, *Titulus IV.*, čl. 12.

⁴⁶ *Isto*, *Titulus IV.*, čl. 13.

U *Pravima* je bilo rješavano pitanje koje će kasnije biti definirano i u *Osnovnome krajiškom zakonu* (1807.), ali na drukčiji način. Oni pojedinci koji su iz statusa običnoga vojnika – krajišnika napredovali do časničke ili duhovne službe imali su pravo doživotno posjedovati leno koje su po obiteljskoj liniji naslijedili, uz uvjet da od njega novače određen broj vojnika sukladno veličini posjeda.⁴⁷ Navedena odredba pretostavlja činjenicu da je ovdje bila riječ o pojedincu – individualnom nasljedniku obiteljskoga posjeda, a u *Osnovnom krajiškom zakonu* uvijek je bila podrazumijevana zadruga, odnosno na časnika se gledalo kao na, doduše ravnopravnog, samo jednog od članova zadruge. O tome će se kasnije govoriti. Dakle, časnik je na ovaj način mogao doživotno držati posjed, a dalje je vrijedila već spomenuta odredba koja se odnosila na djecu časnika.

Krajiški časnici i strani časnici (*Gränitz-Officiers/fremde*) u Krajini razlikovali su se po socijalnom položaju. Naime, plaće časnika bile su manje, stoga je bilo nužno da krajiški časnici dodatno posjeduju i zemlje koje će služiti za njihovo uzdržavanje. Zemlje koje su časnici imali, kao nasljedstvo (*Patrimonial*) ili pravno stečene zemlje, ipak nisu bile izjednačene sa zemljom krajišnika, tj. za njih je vrijedio sustav stupnjevitoga privilegiranja, tako je satnik uživao oslobođenje od četiri službujuća čovjeka, natporučnik od tri, potporučnik i zastavnik od dva. Ako su imali više zemlje od pripadajućega oslobođenja, tada su trebali novačiti određen broj vojnika.⁴⁸

Za razliku od njih, stožerni časnici koji su primali punu plaću, a bili su nastanjeni u Krajini, morali su bez oslobođenja novačiti određen broj vojnika sukladno veličini zemljišnoga posjeda, a dvojicu su podvornika koji im službeno pripadaju mogli ubrojiti u unovačene muškarce; u svemu nisu bili dužni unovačiti više od tri muškarca čak i ako su imali razmjerno više zemlje.⁴⁹

Usporedba statusa viših (*Ober-Officier*) i nižih (*Unter-Officier*) časnika

Razlika između viših i nižih časnika u Krajini bila je vrlo velika. Razlike između nižih časnika i običnih vojnika bile su kudikamo manje nego li razlike između nižih i viših časnika. *Pravima* je određeno da ubuduće ni jedan zapovjednik niti viši časnik nije smio kupiti zemlju u Krajini, niti je na bilo koji drugi način prisvojiti. Iz odredbe su bile izuzeti jedino slučajevi nasljeđivanja zemljišta. Nasuprot tomu – niži časnici i kad su uživali časničku plaću mogli su, naravno uz suglasnost pukovnika, kupovati zemlju ako su u svojim «kućama» (najvjerojatnije se pojmom «Haus» zapravo podrazumijevala kućna zadruga) imali više muškaraca u omjeru prema veličini posjeda.

Niži su časnici, za razliku od viših, živjeli unutar svojih «kuća», odnosno kućnih zadruga. Tu formulaciju ipak treba prihvatiti sa stanovitim oprezom. *Prava*, kao što je već spomenuto, podrazumijevala su i individualno nasljeđivanje, a za pouzdano utvrđivanje je li u pojedinačnome slučaju riječ o kućnoj zadruzi ili ne, bilo bi potrebno poznavati način nasljeđivanja zemlje. Ista odredba ujedno upućuje na moć koja je u novom krajiškom ustrojstvu pripala pukovnicima koji su, kao što je i prije već bilo naglašeno, isključivo odlučivali o pitanjima vezanim uz zemlju. No, ovdje je bitno naglasiti da niži časnici nisu dobivali službene stanove.

⁴⁷ Isto, *Titulus IV.*, čl. 22.

⁴⁸ Isto, *Titulus IV.*, §. 23.

⁴⁹ Isto, *Titulus IV.*, §. 24.

Viši su časnici, naprotiv, živjeli u «državnim» stanovima. Pukovnije su tada tek nedavno bile formirane, a pukovnijska središta još uvijek nisu imala onaj prepoznatljivi izgled, nekako pitom u svojoj jednoličnosti, kao u 19. stoljeću, gdje su pravilan raspored mjesta s pukovnikovim stanom, «Exercier-Platzom» i bogomoljom činili i fizička središta grada, ali i središta života njegovih stanovnika. Stanove je trebalo tek izgraditi, najčešće tlakom krajišnika, koju su neizbježno pratila njihova nezadovoljstva. Stoga nije neobično što je *Pravima* ta vrijedna državna imovina bila ljubomorno šticeana. Svaki je časnik prilikom stupanja na dužnost i dobivanja stana bio dužan sastaviti kratko izvješće o stanju u kakvom ga je zatekao, a sva je oštećenja popravljao iz svojih vlastitih prihoda. Ta obveza nije prestajala niti nakon njegove smrti, ako ga je tamo zatekla: štete koje su ostale iza preminulog časnika popravljane su iz njegove ostavštine.⁵⁰

Za više časnike vrijedilo je pravilo općenito primjenjivano u Habsburškoj Monarhiji o potrebi odvajanja službenih i privatnih prostora. Časnička se služba intenzivno profesionalizirala i u Krajini. Dakako, ovo pravilo nije vrijedilo za niže časnike, koje je od onih više pozicioniranih dijelila ogromna društvena i statusna razlika. Oni ne samo da nisu sudjelovali u obvezama i pravima za koje su časnici nakon reforme bili ovlaštteni, nego se, npr., i u sudskom postupku očitovala njihova simbolička i stvarna nepripadnost «elitnom» časničkom sloju. Budući da su pukovnijski sudovi bili nadležna instancija za sve stanovnike pukovnije, njima su bili podložni i časnici kao i obični krajišnici. Međutim, ako je viši časnik bio optužen, tijekom suđenja imao je pravo, za razliku od svih ostalih optuženika, uključujući i niže časnike, sjediti, a sve do dokazivanja krivnje obraćalo mu se u skladu s pripadajućim činom.⁵¹ Također, pukovnik je u svim ostalim slučajevima samostalno odlučivao o primjeni ratnog prava, ali za višeg časnika prije naređivanja istražnoga postupka trebao je provesti prethodno saslušanje te generalu poslati izvješće o predmetu i čekati njegove upute o daljem postupanju.⁵² I za zapovijedajućega generala u tom smislu postojala su određena ograničenja. Njihovo pravo izricanja smrtne kazne nije se odnosilo na više časnike, a za neku težu kaznu, prije njezina provođenja, bili su dužni čekati potvrdu pravnog kolegija Dvorskoga ratnog vijeća. Sva ova izuzeća nisu se, naravno, odnosila na niže časnike.⁵³

Sudske obveze časnika nisu ujedno podrazumijevale i financijske koristi. Sudovanje ili nazočenje sjednicama suda za više časnike bila je obveza koja je bila u sastavu službe koju su obavljali i nije se plaćala.⁵⁴ Točnije, određenom financijskom dobitku časnici su se mogli nadati jedino u izvanrednim slučajevima, npr., kada je do mjesta gdje se održavala sudska rasprava trebalo posebno putovati⁵⁵ ili kada je svjedok bio dužan platiti određen iznos na ime kazne ako se nije odazvao pozivu suda.⁵⁶ Također i kada su uz sindika i auditora sudjelovali u svojevrsnom kolegiju koji je na

⁵⁰ *Isto*, Titulus V., §. 11.

⁵¹ *Isto*, Titulus VI., §. 16.

⁵² *Isto*, Titulus VI., §. 53.

⁵³ *Isto*, Titulus VI., §. 62., ad H.

⁵⁴ *Isto*, Titulus VII., §. 33.

⁵⁵ *Isto*.

⁵⁶ *Isto*, Titulus III., §. 19., ad E.

zahtjev osoba koje su živjele u zadrugama⁵⁷ odlučivao o dopuštanju sudske podjele njihovih imanja, članovi dotične obitelji morali su im isplatiti dnevnice i troškove putovanja.⁵⁸

Dužnosti časnika bile su brojne, ali nisu bile praćene, barem gledajući sa stanovišta zakonskih propisa, nikakvim posebnim financijskim koristima. Oni su i dalje uživali samo svoju krajišku plaću koja katkad nije dostajala da se dostojno svom rangu opreme u slučaju polaska u rat.⁵⁹ Sve to je, dakako, idući prema kraju 18. stoljeća činilo krajišku službu sve manje privlačnom, osobito za one koju su imali izbor.

Još jedna od obveza časnika bila je, uz auditore, brinuti se o pitanjima skrbništva nad imovinom umrlih krajišnika i časnika. Časnici koji su se tim pitanjima bavili morali su biti ugledni u zajednici: ako ne bogati, onda imućni i neopterećeni dugovima. Taj prvi uvjet zasigurno je imao svrhu osigurati da izabrani časnici djeluju u najboljem interesu štićenika. Drugi uvjet bio je da imaju potrebnu stručnost, tj. «da su razumni u gospodarenju» te «vješti čitanju i pisanju». Posljednji uvjet, da su nastanjeni nedaleko od višeg suda, sasvim je praktične naravi.⁶⁰

Država je u tom vremenu pokazivala osobitu sklonost prema egzistencijalno ugroženim dijelovima stanovništva. U ovom konkretnom slučaju to se odnosilo na djecu časnika koju su njihovi roditelji ostavili bez nasljedstva. Skrb o njima trebali su preuzeti generali, pukovnici i ostali stožerni i viši časnici te se pobrinuti da dobiju vjersku poduku, da budu podučeni čitanju i pisanju i ostalim korisnim umijećima. Novac koji je bio potreban da bi se takva zadaća provela u djelo pribavljao je po vlastitoj procjeni general iz različitih prihoda suda.⁶¹

U navedenoj i sličnim odredbama bio je ostavljen prostor u kojemu su se preklapale zakonski regulirane norme i osobna procjena pojedinog časnika. Na taj način bila je stvorena mogućnost za stvaranje veza unutar jednoga socijalnoga kruga, osjećaja uzajamne pripadnosti i solidarnosti. Takva praksa zadržala se duboko u 19. stoljeće i tako snažno oblikovala časnički sloj.

«Strani» i «domaći» časnici, kako se vidi iz *Krajiških prava*, nisu bili jedna skupina niti pravno niti ekonomski, a još manje socijalno. Godine 1807. ta razlika barem na načelnoj osnovi nije postojala (pokazat će se da se u praksi ipak održavala). Međutim, s druge strane, istovjetnost uvjeta, među kojima posebno treba istaknuti osobitost vojnoga zvanja, hijerarhiziranu vojnu i društvenu strukturu, zahtjev za specifičnim znanjima i vještinama, ideologiju utemeljenu u dinstičkoj lojalnosti i, konačno, iskustvo svakodnevnih kontakata, činilo je časnički sloj, idući prema kraju 18. st. homogenijim i prepoznatljivijim.

⁵⁷ U izvoru je rabljena opisna definicija: «in communione bonorum lebende Personen», za koju sa sigurnošću možemo reći da se odnosila na zadrugu.

⁵⁸ MGR, Titulus VII., §. 79.

⁵⁹ Kada su odlazili na bojište, časnici su dobivali posebnu plaću, a za to vrijeme bila je obustavljena njihova krajiška plaća. Kod polaska u rat, uzimajući u obzir činjenicu da je njihova plaća u Krajini bila niža, za opremanje im se kao pripomoć posebno isplaćivala tromjesečna plaća. *Isto*, Titulus VI., čl. 88.

⁶⁰ *Isto*, Titulus V., §. 27.

⁶¹ *Isto*, Titulus V., §. 38.

Vojnokrajiški časnici na prijelazu 18. u 19. st.

U *Osnovnome krajiškom zakonu* bile su vidljive sve promjene u položaju časnika koje su se u međuvremenu dogodile.

a. Reguliranje prava časnika na posjedovanje zemlje

Časnici su, zajedno s još nekim dijelovima krajiškoga stanovništva, pripadali u kategoriju koja nije bila poželjna kao posjednik zemlje u Krajini. To je bilo jasno definirano petim člankom Prvog poglavlja zakona:

«Officiri, katolicsanski Duhovnici, i Csastniki, koji u Granici pribivaju, mogu u napridak samo kuche, i ciglo *jedno* jutro Bashcse ... vlastno dostati.»⁶²

U tom smislu, za Dvorsko ratno vijeće, časnici su pripadali u istu kategoriju stanovništva kao npr. svećenici, obrtnici i trgovci, kojima je zakonski propisan zemljišni maksimum iznosio tek nešto više nego njima (prema istoj zakonskoj odredbi tri, odnosno dva jutra, ovisno o tome o kojem je dijelu Krajine je bila riječ).

Vrtovi koji su pripadali časnicima nisu bili opterećeni zemljarinom, odnosno nikakvim novčanim podavanjima:

«Oslobodjeni od svake gruntske dache jesu:

1. Kuchne, i kuhinske Bashcse, koje Shtabs i Oberofficirom, i Shtabskima ljudma, Primaplanistima (...) na njihovu sluxbu po uredbi izmirene jesu, illi u napridak josh izmirene biti mogu.»⁶³

Odredba je sa stanovišta krajiških časnika bila uvelike sporna. Na njezinu slojevitost upućuje rasprava koja se vodila u jednom od triju krajiških povjerenstava formiranih radi pripreme teksta zakona. Rasprava je vođena u Povjerenstvu za organizaciju Krajine (*Gränz Organisations Commission*). Osobitost toga krajiškoga povjerenstva bila je to što je ono u raspravama najšire obuhvatilo pripadnike krajiških časnika sve do razine pukovnije. Ovdje se najbolje pokazala habsburška tendencija da se u upravnim strukturama i na zapovjednim razinama nalaze ljudi iz teorije i prakse neovisno o tome pripadaju li civilnoj ili vojnoj hijerarhiji. U tom smislu posve je istinit tekst uvodnoga dijela, koji govori o naravi nastanka *Osnovnoga krajiškog zakona*:

«... Mi (tj. car Franjo II. (I.) – nap. K. M.) odredismo ne samo Granicu vishe putah po njegovdashnjima General-Inspektori obichi, i ispravna prijavljenja od njihovoga Stalisha Nami prikazati, dabise potome potribita poboljšanja u osobitom uvesti mogla, nego josh vishe Godinah takojer sve pomochi skupljati, i sastavljati, kojegod potribite vidjaju se, dabi Nashim virnim, i junacskim vojnim Granicsarom tverdja vriemenu, i narodu prikladnija Uredba izdatise, i potom njihova dobrapolucsnost u celokupnom stalnije utemeljitise mogla.»⁶⁴

⁶² *Temeljite uprave ...*, §. 5. Treba napomenuti da se pojam *Csastnik* rabi u smislu državnog službenika, činovnika, kao prijevod njem. pojma *Beamter* (također se i pojam *Beamter* rabi u štokavsko-ikavskom prijevodu zakona, a u slavenosrpskom prijevodu rabe se također dva pojma u sinonimnom značenju *Činovnik* i *Beamter*).

⁶³ *Temeljite uprave ...*, §. 144.

⁶⁴ *Temeljite uprave ...* (uvodni dio)

U oblikovanju sadržaja i, konačno, u realizaciji zakona sudjelovala je čitava krajiška i dvorska (koja je bila nadležna u tom pitanju) hijerarhija sve do nadvojvodske kuće, tj. do nadvojvode Ludviga koji je «zatvorio» to krajiško reformsko djelo:

«Svershenje oviju Uprava i Nashih ostalih nakanjenjah, i Dobroumja Granici veoma Koristnih jesmo Mi vrednosti, i promotrenju ljubaznoga Nashega Gospodina Brata Pervoga Hercega *Ludovika* zavjerovali. Granicsari hoche u tome novi ukaz Nashe Milosti i brihljivosti poznati. Komandirani Generali, i ovim pridjeljeni Referenti, Divisionski Generali, Brigadiri, i njima pridjeljeni Csastniki, takojer i Regementski Kommendanti, Shtobski, i gornji Oficiri, i svi oni, kojimase shtogod od ovih Uprava, i Zapovidih nadloxi, budu vierno, i marljivo Trude Nashega ljubaznoga Gospodina Brata pomagali a Granicsari buduse pokorno, voljno, i vredno ovima za njihovu Korist izdatima uredbama podvergli. Samo s-obchinskim nastojanjem, i ujedinenom slogom moguše Nashe dobrohotne odluke za korist Granicsarah ispuniti.»⁶⁵

Iz uvodnoga dijela zakona vidljivo je da odgovornost za provođenje zakona bila podjednako raspodijeljena na sve dijelove krajiške vojne hijerarhije sve do razine pukovnije.

Međutim, o nekim temeljnim pitanjima, kao što je već napomenuto, unutar krajiške časničke strukture nije bilo konsenzusa. Taj procjep, dakako, nije vidljiv iz teksta zakona nego iz dinamike rasprave koja je vođena unutar povjerenstava prije njegova donošenja.⁶⁶ U raspravi se izdvojila skupina časnika koje izvori nazivaju «rođenim krajišnicima», koje je osim podrijetla povezivao i stav koji su zastupali s obzirom na časničko posjedovanje zemlje. U tekstu zakona, kao što je to već naglašeno, više se ne razlikuju – kao što su se razlikovali u *Pravima* – strani i domaći časnici, ali je de facto još uvijek među njima postojala razlika koja se temeljila na njihovim različitim socioekonomskim uvjetima, a koja je onda došla i do izražaja u njihovim stavovima prema pojedinim pitanjima krajiške budućnosti.

Za razliku od odredbi *Krajiških prava*, sada je svima onima koji su u međuvremenu napredovali do časničkoga statusa bilo onemogućeno posjedovanje i zadržavanje zemlje koju su dobili nasljedstvom:

«Oni, koji od prostoga granicsarskoga stalisha Officiri i cesarski sluxitelji postadoshe (...) od bash-tinskog naslidovanje neiznimajuse, ali duxni budu, akobi na granicsarski stalish nepreshli, lexecha Imanja za dvi godine od dana njima ucsinitoga poradi bashtinstva (Erbschaft) javljanja (tj. u roku od dvije godine od dana kad su dobili nasljedstvo – nap. K. M.), Granicsarom prodati.»⁶⁷

Logiku navedenih zakonskih odredbi može se uvelike razumjeti iz rasprave koju je spomenuto povjerenstvo vodilo.

Premda je, sudeći prema odredbama *Krajiških prava*, časnik-posjednik zemlje bio uobičajena pojava sredinom 18. stoljeća, tijekom druge polovice stoljeća nastojalo ih se posve ukloniti.⁶⁸ Problem ipak nije bio na zadovoljavajući način riješen sve do prijelaza 18. u 19. stoljeće. U raspravama povjerenstava kao i, konačno, u odredbama

⁶⁵ *Isto*.

⁶⁶ Kriegs Archiv (dalje: KA), *Referat Über das zu entwerfenden verbesserten Militair Grenz System*. (dalje: Referat) Sonderbestand Militärgrenze, Karton 30 – Systemisierung der Militärgrenze, Varia 18./19. st.

⁶⁷ *Temeljite uprave ...*, §. 36.

⁶⁸ Ta tendencija osobito je jaka od 1770-ih godina kada su časnici prekomjernom uporabom krajiške tlake na vlastitim imanjima prijetili stabilnosti krajiškoga sustava. A. BUCZYNSKI, *Gradovi*, sv. I., 292.

Osnovnoga krajiškoga zakona časnici u Krajini bili su posve isključeni iz prava na posjedovanje zemlje. Odluka je, dakako, mogla biti argumentirana načelom da u Krajini nije imao pravo na posjedovanje zemlje nitko tko nije obnašao neplaćenu vojnu službu. Referat o raspravi krajiškoga povjerenstva izvještava da su se takvom isključivom definiranju prava na posjedovanje zemlje suprotstavili mnogi časnici koji su, riječima izvora, «rođeni krajišnici» (*und ... mehrere Offiziers, die geborne Grenzer sind ...*), među kojima su poimence istaknuti general bojnik von Knesevich te računovođe Milletich i Martinovsky. Unatoč njihovu protivljenju većinom glasova (ili jačinom argumenata – točnija procedura donošenja odluka unutar povjerenstva nije poznata) u povjerenstvu ipak je usvojen taj zakonski prijedlog.

Časnici koji su se zalagali za pravo na posjedovanje zemlje u Krajini služili su se prosvjetiteljskom i racionalističkom argumentacijom. Oni su, prema njihovu mišljenju, trebali također uživati to pravo jer su njihove zasluge u službi bile jednako vrijedne zaslugama krajišnika, a, s druge strane, kao obrazovani ljudi svojim bi gospodarstvima mogli poslužiti ostalim krajišnicima kao primjer uzor-imanja. Da je krajišnicima itekako bila potrebna poduka u vođenju gospodarstava, povjerenstvo nije trebalo posebno uvjeravati jer se i samo tijekom obilaska Krajine uvjerilo u njezino upravo poražavajuće ekonomsko stanje.⁶⁹ I konačno, kao posljednji dokaz u obranu vlastitih stavova, časnici su navodili da bi osobna imovina časnika predstavljala ekonomsku sigurnost za njegovu obitelj u slučaju njegove pogibije.

Posljednjeg argumenta krajiško povjerenstvo bilo je svjesno, tim više što je u aktualnim koalicijskim ratovima promptno trebalo rješavati upravo takva pitanja.⁷⁰

Tijekom rasprave zastupano je načelo da je časniku njegova plaća dovoljna naknada za službu koji obavlja te da je nakon izlaska iz aktivne vojne službe dovoljno zbrinut, ali ipak im je priznato da bi zaista sa svojim «ekonomskim» znanjima mogli povoljno utjecati na sredinu u kojoj su živjeli. Međutim, sve navedeno zapravo nije bilo važno.

Rasprava koja je dalje bila vođena, kako je prenose izvori, upućuje da su vojne vlasti odlučivale o budućnosti časnika u Krajini na osnovi uvida u stvarno stanje i želje za što snažnijom profesionalizacijom sloja državnih službenika, neovisno o tome jesu li u vojnoj ili civilnoj službi. Postojala je realna opasnost, a brojni primjeri iz 18. stoljeća to su i potvrđivali, da će upravo časnici stjecati sve veće količine zemlje ako ime se prizna pravo na posjedovanje zemlje, što bi onda neizbježno dovelo do toga da bi krajišnici na njihovim posjedima mogli biti samo obični radnici (*bloße Roboter*) ili zakupnici (*Pächter*). Međutim, to nije bilo samo pretpostavka, nego više krajiška prošlost – iskustvo vojnokrajiškoga 18. stoljeća, osobito njegove prve polovice – koja bi se na ovaj način nastavila i u 19. stoljeću.

Država nije bila zabrinuta samo za «smanjivanje» ograničenoga zemljišnoga fonda Krajine, nego i nad opasnošću od gomilanja moći. Sa zemlje koja bi prešla u ruke ča-

⁶⁹ Situacija se nije puno promijenila ni tijekom 19. stoljeća, no to izlazi izvan problematike kojom se ovdje bavimo. Vidi: Fran VRBANIĆ. «Prilozi gospodarskom razvoju hrv.-slav. Krajine u 19. vijeku» *Rad JAZU*, 144., 1900.

⁷⁰ Ranjavanje ili odlazak u mirovinu često je značilo siromaštvo za dotičnoga časnika i njegovu obitelj. Vidjeti: A. BUCZYNSKI, *Gradovi*, sv. I., 269.-329.

snika više se ne bi mogli novačiti vojnici i u tom slučaju broj vojnih obveznika bio bi u nesrazmjeru s brojem selišta (što je u suprotnosti s osnovnom zamišlju dvorskih vlasti).

Autoritet kojim je časnik raspolagao već svojim rasporedom na određenu službu bio je zapravo autoritet države, bio je na njega oslonjen i izviraio je iz njega. Dvorske vojne vlasti nisu priželjkivale časnika-zemljoposjednika koji bi raspolagao i od države neovisnom ekonomskom moći. Tim više što bi bilo nemoguće – kako su to vojne vlasti zapravo opravdano predviđale – nadzirati granice tih dvaju autoriteta. Iz njihova mogućeg nepredvidljivoga preklapanja proizašle bi posljedice na koje država ne bi mogla utjecati pa ih čak ni nadzirati. Povjerenstvo je izriječkom izrazilo svoju namjeru da spriječi takav razvoj u Krajinu. U referatu o raspravi o novom vojno-krajiškom sustavu to je i izriječkom bilo rečeno:

«Endlich ist es äusserst gefährlich einem Manne, der die öffentliche Verwaltung mit einem Umfange und einer Macht, wie sonst nirgends, besitzt, eine Wirthschaft zu erlauben. Die Mißbräuche hiebey so oft entdeckt wurden, und kaum zu vermeiden sind, veranlaßten die Abschaffung der Offiziers Wirthschaften und die strengen Verbothe dagegen.»⁷¹

Na isti način krajiški časnici bili su isključeni iz ekonomskih poslova vezanih uz zemlju. Bilo im je zabranjeno zakupljivati ili uzimati kao zalog krajišku zemlju. U tom smislu s pravnoga su stanovišta bili u jednakom statusu kao katolički svećenici, činovnici, građani vojnih komuniteta, trgovci i obrtnici te stanovnici susjednoga civilnoga dijela hrvatskih zemalja, tzv. provincijalisti:

«Granicarske zemlje takojer pod Arendu, illi zalogu uzimati Officirom, katolicsanskim Duhovnikom, Csastnikom, Gradjanom vojnicških Obshtinah, granicarskim Tergovcem, Zanatgjijama, i Provincialistima pored Uredbe neche biti slobodno.»⁷²

b. Reguliranje odnosa časnika prema zadrugama

Odredbe *Osnovnoga krajiškoga zakona* osobito su pogađale domaće časnike krajiškoga podrijetla. Njihov pravni status u zadrugi bio je u vrijeme njihove aktivne službe pravno zamrznut, tj. nisu smjeli živjeti u zadrugama niti bilo što od njih zahtijevati. Također nisu smjeli biti raspoređeni na službu u satniji u kojoj im se nalazila zadruga:

«Kada pako Druxbine istinito sluxechih Officirah na takov nacsin, granicarski Gazdaluk primaju, onda ovi u Kuchi xiviti nesmiu, niti od kuche pomochi traxiti. Takovi niti u Kompanii, pod koju kucha spada, sluxiti nemogu, nego imadu, akobi u istoj Kompanii sluxili, u drugu pri-nesheni biti.»⁷³

Isti smisao ima i zakonski članak 89. Zadruge nisu imale nikakvih drugih obveza prema časnicima koji su iz njih potjecali. Hoće li ih pomagati ili ne bilo je fakultativno:

⁷¹ Referat.

⁷² *Temeljite uprave ...*, §. 6.

⁷³ *Temeljite uprave ...*, §. 5.

«Granicsarom istinito dopushtase one, koji iz zavezatoga stalisha Officiri postaju, iz kuchanskoga imanja na odivanje (Equipirung) i drugu potribu pomagati, nishtanemanje na to nikada neche usilovani biti.»⁷⁴

Zapravo, te su zakonske odredbe bile motivirane željom da se zaštiti zadruga, u ovom slučaju od časnika. Navedene zakonske odredbe nastale su kao posljedica nastojanja da se razriješi napetost u odnosu između časnika i zadruga iz kojih su potjecali. O naravi tog odnosa ponovno puno više od zakonskoga teksta govori rasprava unutar spomenutog povjerenstva.

Naime, povjerenstvo koje je proputovalo Krajinom naišlo je na mnoge pokazatelje koji su upućivali na činjenicu da su časnici na različite načine prijetili opstanku zadruga, npr., zahtijevajući od njih dio ubranih plodova ili čak dio zemlje, namjeravajući se odvojiti od zadruga u zasebna gospodarstva. Na taj način časnici su izravno zaprijetili održanju zadruga.

Povjerenstvu koje je obilazilo Krajinu krajišnici su izjavljivali da više ne žele davati svoje sinove u školu kao svojevrsnu zaštitnu mjeru, da oni ne bi postali časnici i time eventualno svojim zahtjevima u budućnosti ugrozili opstanak zadruga.

Nije teško shvatiti koji su motivi nagnali časnike da svoja gospodarstva i sudbine odvoje od zadruga iz kojih su potjecali. Časnik je na temelju vlastitih znanja, sposobnosti, ali i zasluga pripadao jednom sasvim drukčijem društvenom sloju, uživao (koliku-toliku) stalnu mjesečnu plaću te se mogao, u pravilu, opravdano nadati daljnjem napredovanju. Zaista, što je on imao zajedničkog s obitelji iz koje je potekao?

Kad je časnik izašao iz aktivne službe, ta je odluka prestajala vrijediti. Tako je u slučaju dioba zadruga koje su pod određenim, vrlo strogim uvjetima bile dopuštene, trebalo uvijek uzimati u obzir i časnike koji trenutno nisu participirali u zadružnim poslovima niti u zadružnim prihodima.⁷⁵ Na taj način zadruga u Krajini imala je i svojevrsnu socijalnu funkciju jer je zbrinjavala islužene i umirovljene časnike, čija je sudbina, pored svih državnih mjera provedenih tijekom druge polovice 18. stoljeća, početkom 19. stoljeća još uvijek bila vrlo neizvjesna:

«Ovdi na Officire, i cesarske sluxitelje motriti valja, kojima zaderxano jest, dase u dogadjaju odpushtenja od sluxbe, kako Granicsari u svoju kuchu povratiti mogu; dase jednoj kuchi pridiele, i ako istinom iz sluxbe izajdu, svoj dio dostanu.»⁷⁶

Na isti način definiran je i njihov prijevremeni odlazak iz aktivne službe i povratak u zadrugu:

«Akoli pako Officiri, i cesarski sluxitelji, koji iz zavezanoga granicsarskoga stalisha postupilisu, i svojevotjno sluxbu ostavivshi, illi iz nje odpushteni, illi izbaceni u istu kuchu kako drugi pros-

⁷⁴ *Temeljite uprave ...*, §. 89.

⁷⁵ Često se misli da je dioba zadruga u Krajini bila zabranjena. Međutim, pravno gledajući, zakon je dopuštao diobu zadruga. Nije, međutim, neobično što je to zakonsko dopuštenje zapravo djelovalo kao zabrana pa se često tako i interpretira. Zakonskim člankom 78. *Osnovnoga krajiškoga zakona* definirani su uvjeti diobe kojima su krajiške obitelji početkom 19. stoljeća teško mogle udovoljiti. S druge strane, nove obitelji koje su nastajale bile su ponovno – gledajući sa stanovišta pravnoga definiranja vlasništva nad zemljom – manje zadruge. Iz tog zakonskoga članka implicitno proizlazi da dioba koja je bila definitivno zabranjena jest bila dioba zadruga na inokosne obitelji, kojih je ipak bilo u Krajini, sudeći također prema navedenom zakonu koji regulira i pravne odnose vezane uz njih.

⁷⁶ *Temeljite uprave ...*, §. 79.

ti Granicsari povratase, onda s-tim nacinom povrativshise sve pravice, kojese i prie imali, zado-
bivaju.»⁷⁷

c. Pravno i simboličko društveno privilegiranje časničkoga sloja

U skladu sa svojim socijalnim položajem časnici nisu smjeli stvarno izvršavati tla-
ku, nego se od nje otkupljivati:

«Officiri, Sluxitelji, i svi oni, kojise k zavezanomu granicsarskom stalishu nebroje, na misto tako-
voga posla dvadeset i pet i pol Kraicarrah za jedno Jutro orache zemlje, illi livade u gotovu plati-
ti imadu.»⁷⁸

A viši časnici nisu, dakako, uopće bili obvezni na tlaku:

«Od badavnoga posla, i od poslanoga odkupa oslobođenisu:

1. Shtabs i Oberofficiri, Shtabski ljudi, primaplaniste, i zemlje neposidujuchi osobiti ljudi ...»⁷⁹

Niži časnici bili su zajedno sa sviračima i podvornicima oslobođeni od tlake za sebe
osobno, za još jednog člana zadruga i za jedno grlo stoke, a za sebe osobno i još jed-
nog čovjeka časnici koji su izišli iz aktivne službe, ili zbog invalidnosti ili gospodar-
skih razloga:

«Oni Sluxechi Officiri, koji zarad nemochnosti, illi zaradi Gazdaluka od vojnickskoga, illi drugoga
Stalisha iz Sluxbe izpisani jesu ...»

za razliku od onih časnika koji su bili «nečasno odpušteni» zbog nemoralnog vlada-
nja ili su sami tražili otpust iz službe bez opravdanoga razloga:

«... osim oniu nishtanemanje, koji izvan toga svoje Izpisanje brez nuxde svoevoljno zaktivali jesu,
illi zaradi njihovoga nepristojnoga Vladanja odpushtenisu.»⁸⁰

Ovdje treba naglasiti tendenciju zakona da časnici kao posjednici zemlje u Krajini
nestanu (za razliku od *Krajiških prava*, ovaj put bez iznimke). S druge strane, zakon
zapravo potvrđuje da ih još ima, i to više na posredan način – propisujući im oslo-
bađanje ili obvezatno otkupljivanje od tlake. Tlaka je bila odmjeravana, prisjetimo
se članka 105., prema količini zemlje koju je dotični pojedinac, odnosno njegova obi-
telj (zadruga) posjedovala.⁸¹ U tom smislu, autori odredbi *Osnovnoga krajiškoga za-
kona* bili su još odlučniji od autora *Krajiških prava* u namjeri da časnika pretvore u
državnoga dužnosnika čija se egzistencija temelji isključivo na službi.

Privilegiranost zadruga iz kojih su potjecali časnici bila je ekonomska i socijalna:

«Ako upisati Granicsar Officir postane, illi drugojacsie iz zavezanoga granicsarskoga stalisha
izajde; tako poradi oslobođenja Dache njegove kuche, po razlicitosti vojnoga, i mirnoga vri-
mena, ono obderxavatisse imade, shto toga radi u ostalima slucsajih pomanjkanja iz duxnoga vo-
jnickskoga stalisha (tj. izlaska pojedinca iz statusa običnoga vojnika-krajišnika – nap. K. M.) od-
lucseno jest.»⁸²

⁷⁷ *Temeljite uprave ...*, §. 88.

⁷⁸ *Temeljite uprave ...*, §. 106.

⁷⁹ *Temeljite uprave ...*, §. 107.

⁸⁰ *Temeljite uprave ...*, §. 126.

⁸¹ *Temeljite uprave ...*, §. 105. Tlaka je odmjeravana prema načelu jedan dan ručne tlake i pola dana sprežne tlake po jutru oranice i livade.

⁸² *Temeljite uprave ...*, §. 102.

Privilegiranost zadruga mogla je biti, dakako, točno onolika koliku je bila voljna odobriti država: kao kontrolni mehanizam ovdje je djelovala već spomenuta odredba o premještanju časnika, odnosno krajišnika koji je u međuvremenu stekao neki čin u satniju gdje se ne nalazi njegova zadruga.

Također su od tlake bile oslobođene zadruge u kojima su bili niži časnici u statusu invalida:

«9. Kuche, koje za sluxbu posve vech neprikladne, proste, illi doljne Officire imadu, po istoj primjeri, kakogod kuche bash sluxechih upisatih Prostih (tj. običnih vojnika – nap. K. M.), illi doljni Officirah; bili Invalidi proti neprijatelju, illi u derxavnoj domachoj sluxbi za sluxbu vech neprikladni postali; i illi invalidsku plachu imali, illi neimali.»⁸³

Nasuprot tomu, viši časnici, tj. stožerni časnici u pukovnijama, brigadiri i činovnici, imali su kontrolnu ulogu u funkcioniranju sustava korištenja tlake:

«Shtabsofficiri Regementah, Brigadiri, i Kriegs-Komisariatski Sluxitelji vazda svake prilike (tj. u svakoj prilici – nap. K. M.) Protokole sverhu kraljevskoga, i sverhu obchinskoga posla providiti, takojer svakojaka razpitivanja sverhu naredjenja na posao, i sverhu potroshenja onaki poslovah csiniti, svako uredno pristupljenje odmah zabraniti, i one, koji tomu krivi jesu, odmah na odgovor, i pedepsu pritegnuti imadu.»⁸⁴

Pregled krajiških vlasti nad raspoređivanjem i korištenjem tlake bio je od osobite važnosti jer je prekomjerno ili nezakonito opterećivanje krajišnika tlakom opterećivalo i sustav, ali i izazivalo nezadovoljstvo koje je moglo izrasti do pobune.

Zaključak

Status krajiških časnika nije bio definiran samo pravilnikom za službu nego i odredbama *Krajiških prava* i *Osnovnoga krajiškoga zakona* jer su i oni bili i stvarno i pravno dio krajiškoga svijeta.

U ovom članku htjeli smo dati prilog poznavanju položaja krajiških časnika i njegovih promjena na temelju dvaju pravnih akata, koje, pored mnogih razlika, povezuje presudna zajednička karakteristika – da su vrijedila na čitavom krajiškom području. K. Kaser je s pravom *Krajiška prava* nazvao vanjskim znakom dubinskih, strukturnih promjena koje su se u Krajini dogodile oko 1745.-1770.⁸⁵ Mislimo da su u spomenutom razdoblju promjene prodrle, na izravan i neizravan način, i u strukturu časničkoga sloja. Usporedbom *Krajiških prava* (1754.) i *Osnovnoga krajiškoga zakona* (1807.) nastojali smo dati prilog za socijalnu i pravnu povijest Vojne krajine, odnosno vojnokrajiškoga časničkoga sloja.

O časnicima Vojne krajine općenito se zna i malo i puno. Naime, u mnogim već objavljenim izvorima i studijama mogu se naći podaci o tom sloju, a osobito o nekim istaknutijim pojedincima i obiteljima, ali ne postoji studija koja bi se sustavno bavila njima kao slojem.

Razdoblje 1750.-1848. držimo u tom smislu osobito istraživački interesantnim jer u tom vremenu nastaje časnik koji je, uz sve profesionalne karakteristike, čovjek du-

⁸³ *Temeljite uprave ...*, §. 107.

⁸⁴ *Temeljite uprave ...*, §. 137.

⁸⁵ K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. II., 7.

boko prožet habsburškim lojalizmom, a istodobno suočen s izazovom iskustva svakodnevice. Bez obzira na njihovo podrijetlo, bili oni plemići, pripadnici tradicionalne krajiške elite ili možda pripadnici nižih dijelova krajiškoga društva kojima su obrazovanje, osobne sposobnosti i zasluge otvorile dotad neslućena obzorja, stari identiteti nisu nestajali, ali su se uvelike preoblikovali pod utjecajem novih okolnosti.

Svijet krajiških časnika nije bio izoliran. Na njega je uvelike utjecalo i sve što se nalazilo «s onu stranu». Međutim, sve to istraživački tek treba biti «otkriveno».

Position of the officers in the Military Border according to the legal regulation: *Military Border Rights (1754)* and *General Military Border Law (1807)*

Kristina Milković

Institute for Croatian history at Faculty of philosophy

I. Lučića 3

Zagreb

Republic of Croatia

This article discusses changes of the position of officer in the Military Border during the second half of the eighteenth century and at the beginning of the nineteenth century. The investigation was based on the analysis of the legal regulations for the Military Border – Military Border Rights (*Militar Gränitz-Rechten*) from 1754 and General Military Border Law (*Grundgesetze für die carlstädter-warasdiner, banal, slavonsische und banatische Militär Grenze*) from 1807. The author has analyzed role and position of the officers during the processes of militarization and proto-modernization of Croatian and Slavonian Military Border. The included aspects of investigation were military hierarchy, land owning, legal rights and socio-economical position. The main problem of the research was change of status among traditional elites of the Military Border, and related to this author investigated specialization among officers' strata, which had various consequences. Author has compared positions of higher and lower officers together with the distribution of ranks among "domestic" and "foreign" officers in the Military Border. On the basis of two aforementioned legal sources author defined process of their gradual homogenization that resulted with a recognizable unified social strata. During the investigation author draws attention to the temporary solutions contained in the both documents, which proves that Vienna Court was rather sensible towards population in the Military Border, since these solutions always were a compromise between Court's projections and Military Border's reality.

Key words: Military Border, Habsburg Monarchy, legal history, social history, military history, Croatian history – 18th and 19th centuries, officers, modernization, judiciary, landed property